

LIDIA MARSZAŁEK
UKSW, Warszawa

WYCHOWANIE DO PRACY PROCESEM INTEGRUJĄCYM PRAWA I OBOWIĄZKI DZIECKA PRZEDSZKOLNEGO

„Niech dziecko, podobnie jak wszyscy ludzie pracy, ma w każdej chwili świadomość, że położyło nowy kamień pod swą budowlę, że dało do niej coś pożytecznego i trochę piękną. Wtedy odczujecie, jak duma z dobrze wykonanej pracy zapali waszych małych robotników. I sprawicie to, że w naszych klasach narodzi się godność pracy”.

C. Freinet

Praca jest zjawiskiem fundamentalnym dla rozwoju zarówno pojedynczego człowieka, jak też społeczeństw. Stanowi ona jeden z podstawowych i zarazem najbardziej znaczących przejawów społecznej egzystencji człowieka.

Niemożliwe jest oddzielenie procesu wychowania i pracy, jest ona bowiem jednym z ważniejszych sposobów wychowania i socjalizacji dziecka, będąc jednocześnie zarówno celem, jak i rezultatem wychowania. Okres przedszkolny oraz doświadczenia, zdobywane na tym etapie edukacji, w sposób szczególnie wpływają na przyszłość i rozwój dziecka. W przedszkolu dzieci po raz pierwszy stają przed nowymi zadaniami, spełniają określone role, wypełniają obowiązki, doświadczając radości i satysfakcji z dobrze wykonanej pracy. Podczas wdrażania do pracy dziecko nabywa nowych umiejętności, uczy się szacunku do pracy własnej i cudzej, dyscypliny i odpowiedzialności. Dziecko zaczyna pojmować społeczny sens pracy i jej znaczenie dla samego siebie. Uczestnicząc w różnych pracach, lepiej i głębiej poznaje rzeczywistość, zaspokajając ciekawość świata; poszerza się jego zasób wiedzy, kształtują się pożądane postawy i cechy charakteru, następuje rozwój motoryki i układu nerwowego, pogłębia poczucie więzi społecznych, wzrasta wiara we własne siły. Działania wychowawcze wdrażające dziecko do pracy podejmowane w przedszkolu w sposób interesujący, atrakcyjny i radosny nie tylko wprowadzają więc dzieci w rzeczywistość świata pra-

cy, ale również wpływają pozytywnie na wszechstronny rozwój dziecka we wszystkich sferach jego funkcjonowania.

W dotychczasowych publikacjach z zakresu pedagogiki i metodyki przedszkolnej proces wdrażania dziecka do pracy ujmowany jest głównie w kontekście przygotowywania dziecka do wypełniania czekających go w przyszłości obowiązków, rozwijania kompetencji i instrumentalnych umiejętności, przystosowania do wymagań środowiska społecznego i „przydatności” dla tego społeczeństwa w dorosłym życiu. Prezentowane opracowanie służyć ma zaś przede wszystkim wskazaniu, iż proces ten jest też niezbędny dla zapewnienia praw dziecka, dotyczących jego przyszłości w aspekcie osobistej samorealizacji w sferze zawodowej, społecznej i rodzinnej.

1. POJĘCIE PRACY I WYCHOWANIA PRZEZ PRACĘ

Praca człowieka jest jednym z podstawowych i zarazem najbardziej znaczących przejawów jego społecznej egzystencji. Jest szczególnym rodzajem ludzkiego działania, wartością, dzięki której mogą powstawać inne wartości. Często stanowi również podstawowy miernik wartości człowieka. Jest działaniem zmieniającym świat materialny, dzięki któremu człowiek może zaspokajać swoje potrzeby nie tylko podstawowe, ale też wyższe, może również w sposób optymalny uzewnętrzniać swoje właściwości osobowe¹. Stanowi ona podstawowy wymiar bytowania człowieka, będąc powiązana z jego rozumną naturą.

W. Okoń pojęcie pracy definiuje jako „zbiorową lub jednostkową działalność, której celem jest uzyskanie jakiegoś wytworu materialnego bądź niematerialnego. Ze względu na znaczenie tego wytworu dla jednostki czy społeczeństwa oraz na niezbędne wydatkowanie sił, procesowi pracy na ogół towarzyszy przekonanie o jej pożytku, ale zarazem przymus wewnętrzny, tj. narzucony sobie przez jednostkę, lub zewnętrzny, tj. narzucony przez społeczne warunki życia zbiorowego”².

Wielu autorów jest zdania, że pragnienie bycia przyczyną zdarzeń jest elementarną motywacją, porównywalną do podstawowych potrzeb biologicznych. Człowiek w naturalny sposób przyjmuje pozycję czynnika zmian w otoczeniu. Sytuacja taka pozwala mu dostosować charakter podejmowanego działania oraz rodzaj gratyfikacji do aktualnie odczuwanej potrzeby³. Doświadczanie skutecz-

¹ Por. Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz 2005, s. 80-81.

² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2004, s. 324.

³ Por. M. Kofta, *Kontrola psychologiczna nad otoczeniem: ramy pojęciowe teorii*, Psychologia Wychowawcza (1977)20, s. 150-167; X. Gliszczyńska, *Poczucie sprawstwa*, w: *Człowiek jako*

ności działania i samodzielności w wyborze kierunku działania wywołuje pozytywne emocje. Podejmując pracę, działając i doświadczając sukcesów w działaniu człowiek widzi siebie samego jako sprawcę i twórcę czegoś, posiada władzę tworzenia zarówno w sobie, jak i poza sobą. Dzięki pracy może więc czuć się wartościowy i czerpać z niej właściwą sobie godność⁴.

T. Nowacki zauważa, że „praca jest środkiem wiodącym do wytworzenia dóbr materialnych i dóbr kultury. Stąd płynie jej wielkie, szczególne znaczenie w świecie wartości ludzkich. Jednocześnie ma ona zasadniczy wpływ na kształtowanie osobowości ludzi pracujących, gdyż wiąże ich ze światem pracy, a więc ludzkich obowiązków i odpowiedzialności za zużywane materiały, czas i narzędzia pracy”⁵.

A. Solak zwraca natomiast uwagę na to, iż praca ma dla człowieka wartość moralną, będąc drogą, na której człowiek realizuje swoje panowanie w świecie. Jest także naturalnym środkiem rozwoju osobowego i społecznego człowieka, przynosi lepsze zrozumienie świata, doskonalsze poznanie innych ludzi. Praca jest też aktualizacją ludzkiej rozumności poprzez wzbudzanie aktywnego stosunku do otaczającej nas rzeczywistości, próbą doskonalenia na miarę naszej doskonałości. Ma też wartość duchową i estetyczną, gdy jest prawdziwie ludzka, gdy jest wolnym, świadomym i twórczym działaniem człowieka, które ma na celu wytworzenie nowych wartości, dla człowieka użytecznych. Jest ona ludzkim działaniem na rzecz przemiany – zarówno świata, jak i samego człowieka. Dzięki pracy dojrzewa w nas poznanie dobra i prawdy, moc podejmowania decyzji i wydatkowania energii, ducha i ciepła. Wzrasta świadomość odpowiedzialności, urzeczywistnia się nasza osobowość, wzrasta nasze uczestnictwo w dobrze⁶. Wartość pracy, jako czynnika ubogacenia życia duchowego człowieka, podkreśla też J. Tischner, pisząc, że „(...) praca jest szczególną formą rozmowy człowieka z człowiekiem służącą podtrzymaniu, rozwojowi ludzkiego życia”⁷.

Ponadto, praca posiada dynamizm społeczny. Wzmacnia spójnię społeczną, jednoczy ludzi w służbie narodu, we wspólnym wysiłku w celu udoskonalenia każdego i wszystkich. W pracy kształtuje się kultura współżycia i współdziałania między ludźmi. Przez pracę człowiek współdziała z drugim człowiekiem, udoskonala świat, buduje aktywną wspólnotę – czyni świat bardziej ludzkim. Dzieje się to wtedy, gdy praca jest rozumna, celowa, oszczędna i zarazem sku-

podmiot życia społecznego, red. taż, Ossolineum, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983, s. 134-136.

⁴ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”* (14 września 1981), nr 2, 6, 9.

⁵ T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, PWN, Warszawa 2003, s. 265.

⁶ Por. A. Solak, *Wychowanie chrześcijańskie i praca ludzka*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2004, s. 115-117.

⁷ J. Tischner, *Etyka Solidarności*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 25.

teczna. To właśnie praca otwiera człowieka na bliźnich, jest współdziałaniem i współuczestnictwem, staje się czynnikiem tworzącym wspólnotę, który nie jest niczym innym, jak tylko wspólnym z innymi realizowaniem dobra i współuczestnictwem w nim. Człowiek, wykonując pracę, przekracza siebie w kierunku wartości i innych ludzi, z którymi i dla których ją tworzy. Praca jest naturalnym środkiem zdobywania dóbr gospodarczych, a więc przynosi człowiekowi wolność w sensie niezależności, gdyż umożliwia mu zabezpieczenie środków do życia przez własny wysiłek, daje mu pewien zakres swobody, działania i uczestnictwa w życiu społecznym, a w konsekwencji wpływa na możliwości jego współtworzenia⁸.

Idea wychowania przez pracę, do której twórców zalicza się J.J. Rousseau⁹, J. Pestalozzkiego¹⁰ i J. Deweya¹¹, rozpropagowana została w Polsce przez działaczy Komisji Edukacji Narodowej, T. Czackiego, H. Kołłątaję, S. Staszica. Tradycje te w pełni podjęły szkoły II Rzeczypospolitej i szkolnictwo zawodowe¹².

Współcześnie zarysowują się dwa stanowiska wobec idei wychowania przez pracę – jedno zarzuca szkołom zawodowym ciasny utylitaryzm, drugie, prezentowane przez pedagogikę pracy, broni wszechstronnego wpływu pracy na rozwój osobowości i kształtowanie osobowych układów wartości u uczniów. W tym kontekście pedagogika pracy posługuje się główną zasadą włączania dzieci od najmłodszych lat w powszechny proces pracy w celu przygotowania obywatela i pracownika do współdziałania w tworzeniu bytu materialnego i kultury narodu. Wiąże więc ona wychowanie przez pracę z dostosowaniem tego procesu do naturalnych okresów rozwoju człowieka, jego predyspozycji i warunków środowiska¹³.

Według T. Nowackiego wychowanie przez pracę jest „systemem działań wychowawczych opartych na filozofii pracy i uznających decydujące znaczenie pracy dla rozwoju społeczeństwa, jego kultury i gospodarki, organizacji i funkcjonowania oraz osobotwórczą wartość pracy w rozwoju jednostki”¹⁴. Przyjmując filozoficzno-socjologiczny punkt widzenia, autor uważa, że system wychowania przez pracę ma przede wszystkim za zadanie z jednej strony, kształtowanie świadomości, z drugiej zaś – odpowiednich umiejętności działania.

⁸ Por. A. Solak, *Wychowanie chrześcijańskie...*, dz. cyt., s. 117-120.

⁹ Por. J.J. Rousseau, *Emil, czyli o wychowaniu*, tłum. W. Husarski, Ossolineum, Wrocław 1955.

¹⁰ Por. J.H. Pestalozzi, *Jak Gertruda uczy swoje dzieci, List 12*, oprac. W. Szewczyk i P. Szulkin, Ossolineum, Wrocław 1955.

¹¹ Por. J. Dewey, *Szkoła a społeczeństwo*, tłum. M. Lisowska, Książnica Polska, Lwów-Warszawa 1924.

¹² Por. W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 277-279.

¹³ Por. T.W. Nowacki, *Leksykon Pedagogiki...*, dz. cyt., s. 274.

¹⁴ Tenże, *Praca i wychowanie*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1980, s. 41.

W Okoń i Z. Wiatrowski prezentują ściśle pedagogiczne spojrzenie na proces wychowania przez pracę. Dla W. Okonia wychowanie przez pracę jest jednym ze składników wychowania, którego celem jest wykształcenie, przez odpowiednią działalność, rzetelnego stosunku do pracy, opartego na dobrym przygotowaniu do pracy, przyzwyczajaniu do niej, szacunku dla ludzi pracujących i wytworów ich pracy¹⁵. Z. Wiatrowski proces wychowania przez pracę definiuje jako „zamierzony i celowo zorganizowany rodzaj działalności wychowawczej, którego cechą szczególną stanowi wykorzystanie pracy w procesach oddziaływania na jednostkę i dokonywania zmian w jej osobowości”¹⁶. W tym procesie, traktowanym jako składnik szeroko rozumianego wychowania, istotna rola przypada pracy, a ściślej – celowym czynnościom jednostki i zespołów, dzięki którym powstają wytwory, pełnione są usługi lub dokonuje się proces badawczy i twórczy.

Wychowanie przez pracę Z. Wiatrowski ujmuje w trzech aspektach: aktywizującym, uspołeczniającym i wytwórczym. Aspekt aktywizujący wiąże się z faktem, iż efekty pracy mogą być osiągnięte tylko przez określoną działalność. Uspołeczniający charakter pracy sprowadza się do tego, że za jej pośrednictwem wychowanek zostaje wprowadzony w układ stosunków i zależności, występujących w życiu społecznym. Aspekt produkcyjny dotyczy faktu, iż poprzez pracę i w jej toku kształtuje się w wychowanku postawa szacunku do pracy i przekonanie, że jest ona moralną powinnością każdego człowieka i stanowi źródło jego społecznej wartości.

2. FORMY WDRAŻANIA DZIECI PRZEDSZKOLNYCH DO PRACY

Wychowanie przez pracę dziecka przedszkolnego jest zarówno w teorii, jak i w praktyce integralnie powiązane z całokształtem działalności wychowawczej. Zbliżanie do świata pracy realizuje się w przedszkolu już od najmłodszej grupy – trzylatki, obserwując pracę dorosłych, zaczynają dostrzegać jej znaczenie we własnym życiu i w ten sposób uczą się ją rozumieć. Starsze dzieci rozszerzają zakres swoich wiadomości, poznając pracę innych osób, z którymi stykają się bezpośrednio, w najstarszej grupie możliwe jest już przekazywanie informacji o pracy, którą dzieci nie zawsze mogą zobaczyć, ale doświadczają codziennie jej efektów. Kierowanie poznawaniem pracy ludzi powinno przebiegać w taki sposób, aby dziecko mogło zrozumieć, że jest ona podstawą życia ludzkiego i dostrzegać jej społeczne znaczenie. Zrozumienie znaczenia ludzkiego wysiłku dla uzyskania konkretnego wytworu, próba podjęcia podobnej pracy, stwierdzenie

¹⁵ Por. W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 466.

¹⁶ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki...*, dz. cyt., s. 154-155.

nie, że wymaga to wielu umiejętności i sprawności – to jeden z najlepszych sposobów uczenia dzieci doceniania i szanowania wytworów pracy¹⁷.

Charakterystyczną cechą wieku przedszkolnego jest to, że w odczuciu dziecka między zabawą a pracą nie zachodzi istotna różnica, jeśli ta ostatnia nie przekracza jego możliwości. To, że dla obserwatora granice między zabawą a pracą dzieci czasem nie są widoczne wynika z autentycznej radości dzieci z pracy oraz z niezdolności do rozpoznania znaczenia działań dziecka dla jego psychicznego rozwoju¹⁸.

Do najbardziej typowych prac, wykonywanych w przedszkolu zaliczyć można czynności samoobsługowe (mycie rąk, ubieranie, rozbieranie itp.), czynności porządkowe i organizacyjne (np. dyżury, porządkowanie sali po zabawie), pomoc dzieciom młodszym w samoobsłudze, prace przyrodnicze i hodowlane, produkowanie prostych zabawek, wykonywanie upominków dla najbliższych, elementów dekoracji itp.¹⁹.

Ze względu na dominujący, konkretno-obrazowy sposób myślenia dziecka, wartość pracy polega dla niego jednak niemal wyłącznie na tym, że czemuś ona służy i że jej efekty nie ulegają zniszczeniu. Przy każdej czynności istotne jest również, aby została ona doprowadzona do końca, bowiem tylko działalność zakończona sukcesem daje dziecku zadowolenie i dostarcza doświadczeń, kształtujących pozytywny stosunek do pracy. Praca musi więc mieć sens i przynosić wymierne efekty – przyczyniać się do powstania określonego „dzieła”, które zostanie w określony sposób wykorzystane, powinna też odznaczać się walorami poznawczymi, sprawnościowymi lub motywacyjnymi.

Wykonywanie określonych czynności i prac przez dziecko, zwłaszcza w sposób systematyczny i konsekwentny prowadzi do uzyskania przez nie samodzielności. Dziecko, opanowując nowe umiejętności, dokonuje odkrycia, że potrafi działać samodzielnie, dąży więc do powtarzania czynności, demonstrowania jej w różnych okolicznościach, chwając się efektami własnej pracy, co przysparza mu znacznego pobudzenia emocjonalnego o charakterze pozytywnym. Wszelkie działania z elementami pracy, podejmowane przez dzieci, wywierają więc istotny wpływ na ich rozwój, podobnie, jak ma to miejsce w działalności zabawowej.

W warunkach wychowania zbiorowego wiele czasu zajmują czynności samoobsługowe – korzystanie z toalety, ubieranie i rozbieranie, spożywanie po-

¹⁷ Por. *Metodyka wychowania w przedszkolu*, red. I. Dudzińska, WSiP, Warszawa 1976, s. 95-99.

¹⁸ Por. M. Przetacznik-Gierowska, *Zmiany rozwojowe aktywności i działalności jednostki*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, red. też, M. Tyszkowa, t. 1, PWN, Warszawa 2005, str. 164-165.

¹⁹ Por. T. Domaniewska, *Wychowanie społeczno-moralne*, w: *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*, red. M. Kwiatowska, WSiP, Warszawa 1988, s. 264-267.

siłków, dbanie o czystość i higienę własną itp. Opanowanie tych umiejętności jest konieczne nie tylko ze względu na ich wartość wychowawczą czy sprawnościową, lecz również dlatego, że nauczyciel nie jest w stanie wykonać tych wszystkich czynności za każde dziecko. Te wykonywane na własny użytek prace stwarzają wiele okazji do kształtowania aktywnych postaw społecznych – dziecko pomaga w ten sposób nauczycielowi, wykonując te prace samodzielnie. Przy wykonywaniu tych czynności powstają również liczne okazje, zmuszające dzieci do współdziałania, które często jest nieodzownym warunkiem i czynnikiem prawidłowego rozwoju samoobsługi, przyczyniając się do rozwoju społecznego dziecka. Wszystkie te czynności przebiegają sprawniej i trwają krócej, gdy dzieci przyzwyczajone są do pomagania sobie wzajemnie.

Specyficznym rodzajem pracy, wykonywanym dla dobra całej grupy, są dyżury. Dyżur to pierwsza w życiu dziecka forma pracy na rzecz szerszej grupy. Przyjmowanie obowiązku dyżurnego wymaga umiejętności samodzielnego wytrwałego wykonywania określonych czynności przez kilka dni. Zarówno obowiązki, jak i prawa dyżurnego są ściśle sprecyzowane. Dziecko, wykonując ten rodzaj pracy, musi podporządkować się nie tylko normom obowiązującym całą grupę, ale też dodatkowym normom, wyznaczonym dyżurnemu. Zachowanie dyżurnego podlega systematycznej ocenie, co pomaga w rozwijaniu u dzieci poczucia odpowiedzialności za powierzone obowiązki. Praca dyżurnych polega zwykle na podlewaniu kwiatów, wycieraniu tablicy, pomocy w przygotowywaniu materiałów do zajęć, nakrywaniu do posiłków, dbaniu o przestrzeganie czystości i porządku w łazience, w szatni czy na półkach z zabawkami. Ocena pełnienia dyżuru jest sprawą trudną i wymagającą od nauczyciela taktu, szczególnie, że w ocenie tej zwykle udział biorą wszyscy członkowie grupy. Realizm moralny, charakterystyczny w wieku przedszkolnym sprawia bowiem, że dzieci zwykle są oceniać dyżurnych bardzo surowo, nie biorąc pod uwagę ich indywidualnych możliwości i predyspozycji. Zadaniem nauczyciela jest więc kierowanie procesem oceny i stopniowe wprowadzanie w świat ocen, które mają charakter względny. Negatywnie oceniana jest tylko taka praca dziecka, którą było ono w stanie wykonać dużo lepiej²⁰.

Dzieci w przedszkolu planują również wystrój i urządzenie sali przedszkolnej, uczestniczą w zagospodarowaniu kąpek zainteresowań. Wykonują również wiele prac manualnych z użyciem farb, plasteliny, masy solnej, kredek, wycinanek, bibuły, materiału przyrodniczego, które powinny być wykorzystane dla dekoracji klasy. Czynności manualne bogacą doświadczenia dziecka w poznawaniu środowiska społecznego i technicznego. Wielość nagromadzonych spostrzeżeń pobudza dziecko do praktycznego rozwiązywania problemów, jakie stawia przez nim życie, rozwija wyobraźnię i myślenie, przyczynia się do roz-

²⁰ Por. *Metodyka wychowania...*, dz. cyt., s. 58-60.

woju osobowości. Świątną okazją do wykazania się umiejętnościami porządkowo-organizacyjnymi i manualnymi są wszelkie święta i okoliczności – Boże Narodzenie, Wielkanoc, Dzień Matki, Ojca, Babci i Dziadka. Wówczas dzieci nie tylko wykonują prace manualne, polegające na własnoręcznym wykonaniu upominków dla najbliższych, ale też biorą udział w dekorowaniu sali czy ubieraniu choinki.

Ważnym ogniwem wprowadzania dziecka w świat pracy jest współdziałanie z rodzicami, którzy powinni rozumieć celowość i słuszność zabiegów wychowawczych oraz właściwie je wspierać. Uświadomienie rodzicom wychowawczej wartości wczesnego usamodzielnienia dziecka należy do ważnych zadań przedszkola. Niezależnie od jakości wykonanej przez dziecko pracy, rodzice powinni doceniać wysiłek dziecka. Wszystkie czynności o charakterze pracy, które wykonuje dziecko w przedszkolu, może podejmować również w działaniach na rzecz rodziny. Ważne jest, by rodzice nie tłumili w dzieciach tej chęci do pomocy, tłumacząc się brakiem czasu czy nieporadnością dziecka. Należy więc wskazywać, że możliwe jest włączenie dzieci do czynności samoobsługowych czy związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego, gdyż jest to zaspokojenie naturalnej potrzeby działania dziecka, będące dla niego ogromną przyjemnością. Rodzicom powinno zależeć na tym, by dziecko w gronie rodziny rozumiało potrzeby nie tylko swoje, lecz i innych domowników, którym trzeba w czymś pomóc, by mogło wykazać inicjatywę i pomysłowość. Wszystkie te poczynania powinny służyć nadrzędnemu celowi, jakim jest wychowanie z myślą o przyszłości i dobro dziecka, któremu w ten sposób stwarza się warunki optymalnego rozwoju.

W konkluzji rozważań na temat wychowania przez pracę w przedszkolu można stwierdzić, że przed przedszkolami i pracującymi w nich nauczycielami stoją następujące zadania ogólne:

- uczynienie wychowania przez pracę w przedszkolu układem zadań systemowych,
- rozpoczynanie procesu wychowania przez pracę od usamodzielniania dzieci w zakresie samoobsługi,
- rozwijanie pozytywnej motywacji do pracy przez odpowiednie organizowanie miejsca pracy dzieci, wyznaczanie zadań indywidualnych i zespołowych, wynikających z potrzeb i całokształtu ich życia w rodzinie, w przedszkolu i z kontaktów ze środowiskiem,
- intensyfikowanie współpracy przedszkola z rodziną w zakresie usamodzielniania i uspołeczniania dziecka, przygotowanie go do roli członka rodziny oraz zbiorowości przedszkolnej, jak również rozwijanie jego zainteresowań i umiejętności,
- systematyczne pokazywanie podczas bezpośrednich kontaktów z rodzicami, jak należy wykorzystywać sytuacje naturalne (zdarzające się w codziennym życiu) oraz celowo organizowane, sprzyjające aktywizacji

cji dziecka w podstawowych zakresach jego działalności w domu, przedszkolu i środowisku społecznym²¹.

3. PRACA WOBEC PRAW I OBOWIĄZKÓW DZIECKA

Prawa człowieka są prawami o charakterze moralnym, zbiorem postulatów domagających się poszanowania wartości najcenniejszych dla człowieka, takich jak życie, godność, wolność, swobodny rozwój. Prawa dziecka to prawa człowieka przejawiającego specyficzne potrzeby ze względu na swoją niedojrzałość, a także prawa osoby – jedynej i niepowtarzalnej istoty ludzkiej. Stąd też proces wdrażania do pracy można rozpatrywać jeszcze w jednym aspekcie, jako proces integrujący, z jednej strony, prawa dziecka, z drugiej – jego obowiązki.

F. Adamski podkreśla, że „praca przypisywana naturze człowieka, oznacza, że pozostaje prawem a zarazem i obowiązkiem”²². *Deklaracja Genewska*, najstarszy akt prawny określający prawa dziecka, precyzuje: „Dziecko powinno być przygotowane do zarobkowania na życie i zabezpieczone przed wszelkim wyzykiem”²³. Podobnie, rozszerzona i uzupełniona przez Międzynarodowy Związek Pomocy Dzieciom w 1948 roku, *Deklaracja Praw Dziecka* (zwana *Kartą Praw Dziecka*) stwierdza, iż „dziecko powinno być przysposobione do rozpoczęcia we właściwym czasie zarobkowania na życie”²⁴, zaś *Deklaracja Praw Dziecka*, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 roku, definiuje: „Dziecko powinno otrzymać takie wychowanie, które podnosi jego kulturę ogólną i umożliwia mu, w warunkach równych szans, rozwinięcie swych zdolności, wyrobienie zdrowego rozsądku oraz poczucia odpowiedzialności moralnej i społecznej, a także stanie się pożyteczną jednostką społeczeństwa” (zasada 7)²⁵. *Konwencja o prawach dziecka*, uchwalona przez Organizację Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 roku, ratyfikowana przez 192 państwa, w tym także Polskę (7 lipca 1991)²⁶, dodaje: „Państwa-Strony uznają prawo dziecka do nauki i w celu stopniowego realizowania

²¹ Por. Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki...*, dz. cyt., s. 168.

²² F. Adamski, *Praca*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. IV, Warszawa 2005, s. 781.

²³ *Deklaracja Praw Dziecka* przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów w 1924 roku, (zwana *Deklaracją Genewską*), tekst źródłowy: *Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924, adopted Sept. 26, 1924*, League of Nations O.J. Spec. Supp. 21, at 43 (1924).

²⁴ *Deklaracja Praw Dziecka*, uzupełniona przez Międzynarodowy Związek Pomocy dzieciom w 1948, (zwana *Kartą Praw Dziecka*), tekst źródłowy: *The Universal Declaration of Human Rights*, adopted by the United Nations General Assembly (A/RES/217, 10 December 1948 at Palais de Chaillot, Paris).

²⁵ *Deklaracja Praw Dziecka*, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959, tekst źródłowy: *Declaration of the Rights of the Child*, G.A. res. 1386 (XIV), 14 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 19, U.N. Doc. A/4354 (1959).

²⁶ *Konwencja o Prawach Dziecka*, Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

tego prawa na zasadzie równych szans (...); będą popierać rozwój różnorodnych form szkolnictwa średniego, tak ogólnokształcącego, jak i zawodowego (...); udostępnią wszystkim dzieciom informacje i poradnictwo szkolne i zawodowe”²⁷.

Ze wspomnianych wyżej dokumentów jasno wynika, że dziecko posiada prawo do pełnego rozwoju fizycznego, psychicznego i duchowego. Jednym z jego praw jest zapewnienie mu właściwego przygotowania do zarobkowania na życie. Poprzez wdrażanie do pracy, dziecko przygotowywane jest do zarobkowania w dorosłości, zaspokajania potrzeb materialnych własnych i innych ludzi, zdobywania środków utrzymania, a przez to podejmowania odpowiedzialności za siebie i własną rodzinę. W tym kontekście, wdrażanie dziecka do pracy jest realizacją jego prawa do zabezpieczenia mu godnego życia zarówno w chwili obecnej, jak i w przyszłości.

Podobnie, poprzez pracę, wychowawcy zapewniają dziecku właściwy rozwój duchowy. Prawem dziecka jest też bowiem oczekiwanie wychowania w duchu wartości ogólnoludzkich, zdrowia fizycznego i psychicznego, odpowiedzialności i wolności, przygotowania do samorealizacji w toku całego życia (również poprzez pracę zawodową), przeżywania radości tworzenia i współdziałania z drugim człowiekiem. Wdrażanie dziecka do pracy kierunkuje więc jego rozwój w stronę stawania się pełnowartościowym i niezależnym człowiekiem. Ponadto, już u małych dzieci można w trakcie zabaw czy wykonywania powierzonych zadań odkrywać określone predyspozycje i zdolności. Właściwe pokierowanie rozwojem i położenie nacisku na szczególne umiejętności dziecka niejednokrotnie może zdecydować o jego późniejszym sukcesie i przyszłej pracy zawodowej. Właściwa, profesjonalna pomoc, stymulacja, wsparcie, stwarzanie optymalnych warunków do rozwoju tych uzdolnień dziecka pozwoli realizować jego prawo do wszechstronnego rozwoju i tego, aby jego cechy zostały jak najlepiej wykorzystane, a w przyszłości były gwarancją sukcesu i satysfakcji.

Przepisy Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego dowodzą, że wdrażanie dziecka do pracy to również umożliwianie mu realizacji jego obowiązków. Obowiązki te precyzują m.in. artykuły 81. i 91.

Art. 81. „Rodzice i dzieci obowiązani są wspierać się wzajemnie”²⁸.

Art. 91. „Dziecko, które pozostaje na utrzymaniu rodziców i mieszka u nich, jest obowiązane im pomagać we wspólnym gospodarstwie”²⁹.

²⁷ *Convention on the rights of the child*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Geneva 1989, Art. 28 p. (b), (d), tekst źródłowy: U.N. General Assembly, Document A/RES/44/25 (12 December 1989)

with Annex.

²⁸ *Kodeks Cywilny Rodzinny i Opiekuńczy*, PWN, Warszawa 2009 (stan prawny na dzień 01.09.2009 r.), s. 358.

Pomagając rodzicom w gospodarstwie domowym, dzieci nabywają nowych umiejętności, uczą się szacunku do pracy, dyscypliny i odpowiedzialności, a jednocześnie wypełniają swoje obowiązki.

Wdrażanie dziecka do pracy ułatwia też realizację obowiązku szkolnego, nakładanego przez państwo na prawnych opiekunów dzieci, począwszy od określonego wieku przez określoną liczbę lat³⁰. Jednocześnie realizacja tego obowiązku jest urzeczywistnieniem prawa dziecka do edukacji, które precyzuje art. 70. *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*: „Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa”³¹.

Realizacja obowiązku szkolnego to niezwykle ważny etap wdrażania dziecka do pracy. Prawidłowa realizacja programu edukacji przedszkolnej w poszczególnych dziedzinach wychowania to podstawowy warunek osiągania przez dziecko pełnej dojrzałości do podjęcia nauki w szkole. Należy bowiem ukształtować w nim aktywną postawę wobec zjawisk otaczającego świata, wyposażyć je w określony zasób wiadomości, przyswoić umiejętności i nawyki życia społecznego, czyli zapewnić każdemu dziecku harmonijny, wszechstronny rozwój na miarę jego indywidualnych możliwości. Realizowany jest proces socjalizacji, nabywania kompetencji kulturowych.

W przedszkolu dziecko uczy się i rozwija w toku zabawy i różnorodnych czynności inspirowanych przez nauczycielkę, ma możliwość działania wynikającego z jego własnych zainteresowań, może bawić się i uczyć w sposób indywidualny, odpowiadający jego potrzebom i możliwościom. W szkole sytuacja ulega zmianie – uczeń musi pracować równoległe z całą klasą, wykonywać te same czynności, co inne dzieci, uzyskiwać określony programem zasób wiedzy w sposób bardziej obowiązkowy niż w przedszkolu, a wyniki pracy, osiągnięte w toku nauki, podlegają systematycznej ocenie, nawet jeśli nie wiąże się to z wystawianiem ocen. Dziecko spełnia nową rolę w życiu, rolę ucznia. Nie tylko przybywa mu zadań i umiejętności, ale również rozwija ono swoją umiejętność pracy. Wielu badaczy podkreśla, że powodzenie szkolne dziecka zależy nie tylko od poziomu jego rozwoju umysłowego, lecz również od umiejętności przystosowania się do warunków szkolnych. Znaczenie uspołecznionego, zdyscyplinowanego i zrównoważonego stosunku do zadań, jakie stawia przed dzieckiem szkoła, podkreśla się jako niezwykle ważny element gotowości szkolnej, który powinien zostać wykształcony u dziecka w trakcie jego pobytu w przedszkolu³².

²⁹ Tamże, s. 360.

³⁰ Por. *Pedagogika* (Leksykon PWN), red. B. Milerski, B. Śliwerski, PWN, Warszawa 2000, s. 137.

³¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483).

³² Por. B. Wilgocka-Okoń, *Dojrzałość szkolna dzieci a środowisko*, w: *Podstawy rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży*, red. M. Przetacznikowa, PWN, Warszawa 1972, s. 104.

Wdrażając więc dziecko do pracy, w istocie pomaga się mu stawać się pełnowartościowym i niezależnym człowiekiem, a w konsekwencji realizuje jego prawa do normalnego rozwoju fizycznego, społecznego i duchowego³³. Wychowanie przez pracę nawiązuje do potrzeb dziecka, zwłaszcza do potrzeby aktywności, przejawiającej się w działaniu, a więc w zabawie i pracy. Ponieważ otoczenie odgrywa ogromną rolę w kształtowaniu świadomości dziecka i jego osobowości, dlatego też ważne jest stwarzanie licznych okazji do poznawania pracy ludzi oraz przekazywania wartości, związanych z pracą, takich jak: pracowitość, systematyczność, rzetelność, prawda, uczciwość, obowiązkowość³⁴.

ZAKOŃCZENIE

Wdrażanie do pracy dziecka przedszkolnego to proces szczególny z punktu widzenia wychowania. Dzięki niemu, dziecko zaczyna pojmować społeczny sens pracy i jej znaczenie dla siebie i innych członków społeczeństwa, w jakim żyje. Uczestnicząc w różnych pracach, zbliża się do rzeczywistości, zdobywa wiedzę na temat zawodów oraz umiejętność pracy, rozwija swoją motorykę, myślenie, uczy się współpracy i realizacji zadań zespołowych, dokonywania oceny pracy własnej i innych. Realizowany jest więc proces socjalizacji i nabywania kompetencji kulturowych. Dziecko, poprzez wykonywanie działań o charakterze pracy, wzmacnia poczucie własnej wartości, uczy się radzenia sobie z rzeczywistością, trenuje wytrwałość, dążenie do obranego celu i gotowość do włożenia wysiłku w wyznaczone zadania. Nawet drobne sukcesy w działalności praktycznej przyczyniają się do uświadamiania sobie własnej dojrzałości i mocy sprawczej, tak niezwykle ważnej w życiu każdego człowieka. Możliwość codziennej odpowiedzialności za swoje prace wyrabia w dziecku świadomość własnego działania i nadaje strukturę osobowości.

Zarówno samodzielność, jak i poczucie obowiązku, kształtowane w drodze wychowania przez pracę, to również istotne elementy, składające się na bogatą całość, jaką jest gotowość dziecka do podjęcia nauki w szkole. Wypracowanie nawyku doprowadzania rozpoczętej pracy do końca, samodzielność w jej wykonaniu, obowiązkowość, rzetelność, systematyczność są istotnymi cechami, mającymi niebagatelne znaczenie dla dobrego przystosowania dziecka do warunków życia szkolnego. Szkoła oczekuje bowiem od dziecka pracy na określony przez program i uszczegółowiony przez nauczyciela temat. Wymaganiom tym dziecko musi się podporządkować, choćby nawet wykonywane zadania były, z jego punktu widzenia, mało atrakcyjne, a także umieć przeżywać satys-

³³ Por. M. Balcerek, *Prawa dziecka*, PWN, Warszawa 1986, s. 21-22.

³⁴ Por. T. Parczewska, *Co dzieci sześćoletnie wiedzą o pracy i jakie mają marzenia?*, *Wychowanie na co dzień* (2006)7-8, s. 27.

fakcję z poczucia dobrze wypełnionego obowiązku. Kształtowanie właściwego stosunku do pracy w okresie przedszkolnym ma więc bezsprzecznie ogromny wpływ na osiągnięcie pozytywnych wyników w nauce szkolnej.

EDUCATION FOR WORK AS A PROCESS INTEGRATING RIGHTS AND OBLIGATIONS OF PRE-SCHOOL CHILDREN

Summary

Work is a fundamental phenomenon for the development of a person as well as societies. It constitutes one of the most elementary and important aspects of public existence.

It is impossible to separate the process of educating from work, because as one of the most important methods of educating and socialising a child, work is the aim as well as the result of educating. The pre-school period and the experience gained at this stage of education influence the development and the future of a child in a remarkable way. At that age, children first face new challenges, fulfill particular roles, perform their duties and have fun and satisfaction as they complete their tasks. As they grow accustomed to work, children develop new skills, learn to appreciate their and other people's work, and acquire discipline and responsibility. A child begins to understand the social sense of work and what it means to it. Participating, as they do, in various kinds of work, children learn about the reality of life, satisfy their curiosity, broaden their knowledge, and develop some desirable attitudes and features of character. It also helps them to develop their motor skills and nervous system, as well as to intensify the sense of social bond and to increase their self-confidence. Educational activities, which accustom a child to work during the pre-school period in an interesting, attractive and joyful way, not only familiarize a child with the world of real work, but also positively influence its comprehensive development in all areas of its activity.

Keywords: work, education for work, childrens's rights, preschool child

Nota o Autorze: DR LIDIA MARSZAŁEK, dr nauk humanistycznych, adiunkt na Wydziale Nauk Pedagogicznych UKSW w Warszawie. Zainteresowania naukowe: pedagogika specjalna, psychospołeczne funkcjonowanie osób niepełnosprawnych, pedagogika przedszkolna, metodyka pracy z dzieckiem w wieku przedszkolnym, innowacyjne formy edukacji przedszkolnej.

Słowa kluczowe: praca, wychowanie do pracy, prawa dziecka, dziecko w wieku przedszkolnym

